

Левківський М.В. Формування естетичної культури майбутніх вчителів засобами краєзнавства // Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку: збірник наукових праць / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 402-409.

УДК 378.140

М. В. Левківський,
доктор педагогічних наук, професор
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ КРАЄЗНАВСТВА

Розкриваються сутність та структурні компоненти естетичної культури студентів: когнітивний, діяльнісно-практичний, ціннісно-мотиваційний та рефлексивний. Окреслюються шляхи формування естетичної культури студентів засобами краєзнавства з урахуванням особливостей конкретного регіону – Волині.

Раскрываются сущность и структурные компоненты эстетической культуры студентов: когнитивный, деятельностно-практический, ценностно-мотивационный и рефлексивный. Показаны пути формирования эстетической культуры студентов средствами краеведения с учетом особенностей конкретного региона – Волини.

The article deals with the analysis of the essence and structural elements of aesthetic culture of students: cognitive, action-specific, axiological, motivational and reflexive aspects. It also focuses on the ways of regional ethnography methods assisted development of aesthetic culture of students with due consideration of Volhynia geographic area.

Актуальність окресленої проблеми зумовлена особливостями формування загальної, професійної та естетичної культури у студентів педагогічних ВНЗ на етапі духовного та національного відродження української спільноти. Суттєво, що протягом останніх десятиліть в українській педагогіці утвердилися соціокультурний, регіональний та аксіологічний підходи у дослідженні освітньо-виховних явищ дітей та молоді. За цей період виявлено дослідниками ціла плеяда яскравих постатей та традиційного

культурного досвіду, зокрема й у Волинському краї. З історії відомо, що з 1805 по 1937 роки Житомир був центром Великої Волині з територіями, які включали нинішню Волинську, Рівненську, Житомирську та Кременеччину (Тернопільська обл.).

Зазначимо, що проблеми впливу краєзнавства на формування дітей і молоді досліджують Л. Березівська, О. Борейко, В. Єршов, Л. Єршова, М. Побірченко, Н. Сейко, В. Сухомлинська, та ін. Проте деякі особливості естетичної культури студентів та її формування висвітлені авторами не в повній мірі, що і є завданнями даної статті.

Під краєзнавством ми розуміємо систему регіонального, історичного, традиційного досвіду впливу на зростаючу особистість, а також надбання загальної та естетичної культури вчених, культурологів, митців та визначних постатей конкретного регіону України. Зокрема, щодо Великої Волині, то її населяли в окреслений період, крім українців, представники російської, польської, єврейської, німецької та чеської національних меншин. Природно, що яскраві представники цих всіх національностей внесли вагомий вклад у розвиток освіти, культури, звичаїв, традицій для загального розвитку всіх представників цього краю.

Під естетичною культурою ми розуміємо естетичні цінності, ідеали, почуття, мистецтво, досвід для підтримання та примноження дітьми та молоддю для гармонійного розвитку їх як особистостей.

У структурі естетичної культури майбутніх вчителів ми виділяємо когнітивний, діяльнісно-практичний, ціннісно-мотиваційний та рефлексивний компоненти.

Студентський вік – це вік загального збагачення пізнавальної, емоційної й вольової сфери юнаків і дівчат. Відбувається поглиблення та розвиток інтелектуальної сфери, зокрема і зростання світогляду, переконань щодо розуміння гармонії краси і симетрії та розуміння відмінностей між красивим і потворним, симетрією і асиметрією. Це, у свою чергу, дозволяє молодим людям глибше зрозуміти взаємозалежність етичного та естетичного у людському розвитку. Саме таке розуміння стає основою поглиблення духовності молоді особистості. За В.Бартусем – духовність це те, що забезпечує наступність поколінь у їх загально-культурному розвитку. Хоча існують суттєві особливості у формуванні духовності людей з сакральним мисленням.

Для розвитку когнітивного компонента естетичної культури майбутніх вчителів велике значення мають предмети гуманітарного циклу. Це – насамперед "Історія України", "Історія Вітчизняної і

зарубіжної культури", "Історія педагогіки" та інші. Зокрема, з історії України студенти нашого ВНЗ дізнаються, що влітку 997 року Первоапостольний Київський князь Володимир відвідав центр Древлянської землі (м. Вручій), освятив у ньому Церкву Святого Василя, а при ній відкрив школу книжного вчення. Тим самим студенти переконуються, що другою після Київської, постала школа у місті Вручії. Суттєво, що в школах книжного вчення Київської Русі, крім навчання письма і лічби, хлопчики оволодівали і біблійною історією, церковним співом. Оскільки школи були малочисленими і функціонували при храмах, то учні зобов'язувалися брати участь у церковних хорах.

З історії вітчизняної і зарубіжної культури юнаки і дівчата переконуються у важливості підтримання народних звичаїв і традицій й у естетичному збагаченні, особливо засобами музичного краєзнавства. Це особливо стосується епохи українського Відродження XVI-XVII століть. За монографією І.Огієнка "До християнських вірувань українців" та "Українською культурою", стає відомим, що народ наш є досить древнім, починаючи з часів трипільської культури. Саме за часів цієї культури, а пізніше з запровадженням Християнства виховання дітей і молоді, зокрема формування їх естетичної культури здійснювалося за аграрно-сонячним календарем. Цей вчений проводить паралелі між культурами Древнього Єгипту і українців-трипільців. І хоча ці культури мають свої конкретні особливості проте поєднують в їх обряди, ритуали, звичаї і традиції. Вчений також доводить в українстві, його світобаченні чітко виокремилися дві паралелі: язичницька, сонцепоклонницька, поганська і християнська. Це особливо віддзеркалюється у їх поєднанні в обрядах, святах і ритуалах.

За часів Козацької доби народні звичаї та традиції в нашому народі поглиблювалися. Характерно, що цьому сприяла діяльність Острозької та Києво-Могилянської академії. При вивченні історії педагогіки студенти переконуються, що центром естетичної та загальної культури наприкінці XVI століття постає місто Острог. Саме благочинна безкорислива діяльність Київського воєводи, маршалка Сейму Польського, князя Василя-Костянтина Острозького постала тим наріжним каменем, котрий дозволив відкрити новий освітньо-культурний заклад Острозьку школу-академію. Коштом князя були побудовані навчальний корпус, читальня, бурса, їдальня, друкарня і внутрішня церква. На протязі двох десятиліть школа стала

вогнищем культури і освіти у нашому Волинському краї. Звичайно, що для забезпечення навчального процесу князь запросив кращих західних професорів Я. Лятоса, К. Лукаріса, М. Грека та інших. Керував академією Г. Смотрицький. Крім звичайних дисциплін, в академії започатковані літературні, мистецькі, музичні та філософські студії. З академії вийшли на той час великі філософи-полемісти, поети, історики, церковні діячі й, зокрема, перший гетьман Війська Запорозького П. Конашевич-Сагайдачний. В академії великим друкарем І. Федоровим було вперше видруковано Острозьку Біблію, навчальні книги "Євангеліє учительное" та "Азбуку". В стінах академії навчався і майбутній автор першої української граматики ("Грамматика словенська правильне синтагма") Мелетій Смотрицький.

З курсу "Історія педагогіки" студенти дізнаються, що на загальноосвітній і естетичний розвиток дітей і молоді великий вплив мала діяльність системи козацьких шкіл, системи виховання лицаря-козака та особливо навчання юнаків у Києво-Могилянській академії. Майбутні вчителі переконуються у особливостях організації навчання студентів цього закладу. Довготривалий термін навчання (12 років) дозволяв юнакам не тільки збагачуватися інтелектуальними знаннями, але й способом пізнання навколишнього світу, науки та активному сприйняттю дійсності. Сам характер навчання вигідно вирізнявся від тодішніх європейських університетів. Крім прослуховування лекцій професорів, студенти чимало працювали в читальні, отримуючи не лише інтелектуальний досвід, а й поглиблюючи свої знання у сфері культури, мистецтв, біблійній історії. В академії по суті в активній формі запроваджувалися класні і домашні диспути. Правда, вони мали свої особливості, оскільки для участі у аудиторному диспуті студенти розподілялися на дві групи доповідачів та опонентів, а тому кожна з груп мала доводити або заперечувати наукову істину. У такий спосіб, студенти не лише поглиблювали свої знання, а й формували певний спосіб мислення та здатність обґрунтовувати свій спосіб розуміння істини, навколишньої дійсності. У домашньому диспуті студент мав обґрунтувати не менше 2-х альтернативних відповідей з логіки, філософії, естетики.

Для збагачення естетичної культури всі спудеї (студенти молодших курсів) і студенти (старшокурсники) мали відвідувати й мистецькі студії. Тому в позааудиторний час всі ставали учасниками різних хорів (хор духовної пісні, хор європейської середньовічної,

хор староукраїнської народної пісні). Крім того, в залежності від нахилів і здібностей студенти відвідували музичний гурток з оволодінням грою на сопілці, скрипці, флейті, бандурі, кобзі (доречно відзначити, що в 40-х рр. XVIII ст. вчився грати на скрипці і сопілці та музичному співу видатний український філософ, поет, автор багатьох українських псалмів і пісень, педагог Григорій Сковорода). Здібні у малярстві, поетиці відвідували відповідні студії. В стінах академії по суті відбулися зачатки українського театру, шляхом програвання вертепних дійств, які наприкінці XIX століття академік О. Потебня назве священнодійствами. Отже в стінах академії студенти до певної міри гармонійно поєднували оволодінням науки і мистецтв.

В естетичному зростанні студентів неабияка роль належала їх участі в різноманітних змаганнях на виконання творчих завдань з піітики, риторики. Зокрема, вони змагалися на присвячення кращого віршованого привітання в день народження ректорів або виконанню оди тодішньому Митрополиту Київському П. Могилі. Природно, що така публічна активна участь у змаганнях дозволяла виявленню найкращих природних обдарувань майбутніх філософів, вчених, церковних діячів. Також відомо, що в стінах академії навчався не лише видатний український філософ Григорій Сковорода, але й майже рік (1732) – майбутній геніальний російський вчений Михайло Ломоносов.

Для поглиблення пізнання рідного краю, його природної краси, зокрема й Волині студенти нашого університету збагачуються знаннями про визначних постатей у курсі з історії педагогіки. Вони дізнаються, що місто Житомир і Звягель (Новоград-Волинський) відвідав геніальний Тарас Шевченко(40-і роки XIX століття). Тут він перебував як член наукової експедиції університету Святого Володимира для замальовок древніх пам'яток Волині і Поділля. Пізніше в нашому краї досліджувала культурні звичаї і традиції наукова експедиція під керівництвом Павла Чубинського. Один із її членів французький лікар Даніель де Ляфіз, зокрема, писав про малинських селян, що він зустрічав людей мирних, гостинних, працьовитих, серед яких дуже рідко зустрічаються злодії.

З гуманітарних дисциплін студенти дізнаються про велику організаторську діяльність попечителя Віленського учбового округу, засновника Кременецького ліцею – Тадеуша Чацького, про класика англійської літератури, уродженця с. Терехової Бердичівського повіту Джозефа Конрада, письменника

І. Крашевського, музиканта Ю. Зарембського та інших. Природно, що студенти переконуються про геніальні здібності нашої землячки Лесі Українки. Саме ця тендітна жіноча постать довела, що під керівництвом домашніх вчителів, матері Л. Драгоманової, а також шляхом самоосвіти людина може досягти інтелектуальної і мистецької досконалості. Вона знала більше шести мов, мала хист не лише до письменства, поезії, але й до творчості (у юному віці написала рукописний підручник з рукопису Древнього Світу для своєї молодшої сестрички Олі).

У місті Житомирі досліджував "Житомирське Євангеліє" майбутній Митрополит УАПЦ, професор Іван Огієнко. Він також ґрунтовно дослідив діяльність "Брусилівського церковного братства", особливо його вплив на відкриття школи у місті та оволодіння грамотою дорослими.

Щодо діяльності цього вченого, то вона є непересічною, оскільки майже 20 років він присвятив себе перекладу Святого Письма. Для такої духовно-наукової діяльності вчений, отримавши відповідні інтелектуальні вміння під час навчання в Університеті Святого Володимира в академіка В. Перетца, підготував спочатку "Методологію перекладу Святого Письма". Крім того, він вивчив древньогрецьку, гебрейську, древньогрецьку, латинську, французьку, англійську, німецьку, польську, старослов'янську, російську та рідну мови. В такий спосіб шляхом порівняльно-зіставного аналізу йому вдалося встановлювати достовірну святість Божого Слова. Важливим є те, що це не лише перший переклад Святого Письма рідною мовою, котрий зберігся, але й те, що у 1962 році Всесвітнє Біблейське товариство (м. Лондон) нагородило професора І. Огієнка золотою медаллю.

З нашим краєм тісно пов'язана діяльність баронів де Шедуарів. На початку ХХ століття вони, викупивши у міського голови Житомира величезну ділянку непридатної землі над Тетеревом, заклали культурний парк з використанням здібностей голландського ландшафтного дизайнера за всіма законами європейської паркової архітектури. При вході в парк (у центрі) їхнім коштом побудовано картинну галерею до якої закуплено понад 5 тисяч портретів європейських митців, починаючи з італійського Відродження, а також художників Іспанії, Франції, Нідерландів, Германії, Польщі. На жаль, до нашого часу вона цілком не збереглася, але багато з цих портретів знаходиться в Житомирському краєзнавчому музеї.

Згідно з регіональним підходом у курсі "Історія педагогіки" майбутні вчителі поглиблюють свої знання з історії доброчинності барона Федора Штейнгеля. Будучи високоосвіченою людиною, він, маючи статки, в селі Городок Рівненського повіту на власні кошти побудував школу, лікарню та жіночий монастир. Запросив, у зв'язку з масовою хворобою очей околичних селян, лікувальний потяг з Санкт-Петербургу, тим самим лікарі офтальмологи зробили тисячі операцій для лікування або попередження катаракти хворих. Допомагав селянам, під час великих християнських свят влаштовував для них багаті обіди і різноманітні світські культурні розваги. Безкоштовно навчав селянських дітей. Також він дослідив Волинські кургани, а також фауну і флору та культурні пам'ятки Волині – Рівненщини. В уряді УНР (очолюваного М. Грушевським) обіймав посаду посла Германії. У 1939 році, як німець за походженням, був депортований до Германії.

З нашим краєм тісно пов'язана доля видатного українського поета перекладача, академіка Академії наук УРСР Максима Рильського, він не лише геніально оспівував береги рідної Унави, але що суттєво, що і дід, і батько та й він сам, були великими поціновувачами України, її рідної культури, а його предки, особливо батько Тадей всіляко сприяв отриманню освіти селян з рідної Романівки, їх рідний парк був доступний кожному селянину, на їхній кошт була побудована Романівська церковно-приходська школа. Очевидно, геніальність Максима Рильського, як митця найбільш чітко віддзеркалюється в його поетичній збірці "Троянди й виноград", за що він отримав Ленінську премію (1962).

Наступним компонентом у структурі естетичної культури майбутніх вчителів є діяльнісно-практичний. Розвиток такого компоненту дозволяє сформувати у студентів цілу низку умінь естетичного спрямування. Саме отриманні умінь зміцнюють сутність знань, котрі дозволяють молодим людям глибше пізнати сутність естетичних ідеалів, знань та закріплювати їх в різноманітних видах діяльності. Цьому сприяють насамперед дослідження яскравих імен нашого краю, пам'яток минувшини та культурних осередків Волині, а також екскурсії. Останні спрямовані на пізнання давніх культурних пам'яток (Церква Святого Василя, м. Овруч; замок "Радомисль", м. Радомишль; Дуб Богдана, околиця м. Радомишля, Тригірський монастир, с. Тригір'я, музей напівдорогоцінного каміння, м. Вол.-Волинський, музей Оноре де

Бальзака, с. Верхівня, літературно-меморіальний музей Лесі Українки, м. Нов.-Волинський та ін.).

Серед краєзнавчих засобів, котрі сприяють формуванню естетичної культури, доцільно виділити навчально-наукові експедиції з пошуку народних костюмів, предметів побутового вжитку, художніх вишивок, ткацтва українців-поліщуків. У такий спосіб студенти, зокрема, майбутні філологи під керівництвом проф. О. Березюк поповнюють університетський музей старожитностей. Також цьому сприяють репродукції театралізованих священнодійств студентами цього ж ННІ філології і журналістики (під керівництвом проф. О. Березюк та ст. викл. М. Масловською). Особливо запам'ятовується студентам театралізовані дійства на честь Святого Андрія, де вони пробують себе як артисти, митці та домашні господині. Сформованість різноманітних вмінь у студентів естетичного спрямування дозволяє зміцнити елементи естетичної культури. Проте такий розвиток є недостатнім, оскільки потребує ще й утвердження ціннісно-мотиваційного компонента.

Останній полягає у присвоєнні майбутніми вчителями естетичних цінностей та розвитку у них відповідної мотивації до діяльності естетичної спрямованості. Аксиологія визначає найвищі естетичні цінності, зокрема такі, котрі виявляють потребу юної людини у естетичному пізнанні природи, навколишнього середовища, культури вчинків та потребу діяльності високого естетичного спрямування. Природно, що такі цінності не зможуть засвоюватися (присвоюватися) і постати надбаннями молоді за відсутності насамперед внутрішньої мотивації. Серед внутрішньої мотивації, прямуючи за Л. Божович, І. Бехом, доцільно насамперед виділити мотиви самовираження, самоствердження і самореалізації. Саме ці три групи мотивів успішно можуть зреалізовуватися студентами на етапі соціальної зрілості, природно – у різноманітних видах навчальної, позааудиторної та науково-пізнавальної діяльності. Виявляється пряма залежність: чим активніше включаються студенти в окреслені види діяльності, тим успішніше формуються знання, вміння, розвивається їх мотивація, за умови реалізації рефлексивного компонента.

Саме рефлексія та саморефлексія дозволяють студентам виявити свої естетичні задатки, здібності до діяльності за законами краси, що у свою чергу дозволяє виявляти адекватну самооцінку своїм надбанням в естетичній сфері, тобто реально відтворювати свої досягнення, успіхи чи прогалини у цій важливій ланці для

гармонійного розвитку майбутнього вчителя та його подальшої життєдіяльності. Тим самим когнітивний, діяльнісно-практичний, ціннісно-мотиваційний та рефлексивний компоненти естетичної культури студентів у реальному педагогічному процесі виступають у тісному взаємозв'язку, взаємозалежності, взаємодії, тобто цілісно. За умов використання інноваційних та інтерактивних технологій їх формування, зокрема й засобами краєзнавства, вони постають тими важливими чинниками, котрі дозволяють зміцнити складові естетичної культури як соціально-освітнього та особистісно-інтегрального новоутворення майбутніх вчителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Велика Волинь: історія освіти і культури: монографія/ За ред. проф. Левківського М. В. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 500 с.
2. Огієнко Іван Українська культура. – К.: Вид-во книгарні Є. Череновського, 1918. – 272 с.
3. Левківський М. В. Історія педагогіки. Підручник. – 2-е вид. доп. – К.: Центр учбов. л-ри, 2005. – 380 с.